

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ІННОВАЦІЙНОГО ТИПУ РОЗВИТКУ ЯК РИНКОВИХ ЛІДЕРІВ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

The aim of the article is scientific problem solving of modern plants leader identification in Ukraine market area. The approach to the identification kind of organization development on basis of analysis strategical relation to external and internal environment change was set up. The comparison characteristics of innovation factory and factory which snowball was offered. The scientific novelty of the work consists in substantiation of new concept "factory of innovation type of development".

Науково-технічні досягнення сучасності та зростання інтелектуальних можливостей людства викликали ряд якісних і кількісних трансформацій у господарських укладах провідних держав, результатом яких стало формування "нової економіки". За цих нових умов деформується вигляд підприємства-лідера. У рамках індустріального суспільства його опис обмежувався вказівкою на найбільшу щодо конкурентів ефективність соціально-економічного й організаційно-технологічного аспектів господарювання. Забезпеченням успіху в постіндустріальній економіці стає не тільки максимальна результативність рутинних операцій, а, насамперед, комерціалізація нових знань за допомогою здійснення інноваційної діяльності. До опису суспільного виробництва додається інноваційний аспект.

Метою статті є удосконалення наукових уявлень щодо ідентифікації сучасних підприємств-лідерів шляхом обґрунтування множини підприємств інноваційного типу розвитку. Для досягнення поставленої мети автори вирішують такі завдання. По-перше, дослідити сучасні уявлення щодо видів економічного розвитку підприємств як мікрогосподарчих систем. По-друге, визначити сутність інноваційного розвитку суб'єктів господарювання через виявлення його переваг для витримування конкурентного тиску у "новій економіці". По-третє, запропонувати поняття "підприємство інноваційного типу розвитку" (ПІТР) і обґрунтувати його необхідність в межах вирішення проблеми переходу підприємств України від інтенсивного розвитку до інноваційного. По-четверте, науковим завданням є систематизація підприємств України, які забезпечують і оновлюють свої конкурентні переваги шляхом здійснення систематичної інноваційної діяльності, тож відносяться до множини ПІТР. Активізація діяльності ПІТР здатна стати каталізатором у формуванні високоефективного промислового комплексу України, одним із заходів національного переходу з категорії країн наздоганяючої індустріалізації [1] до постіндустріального суспільства. Актуальність роботи полягає в необхідності виявлення таких підприємств і надання їм державної, ринкової й наукової підтримки. Об'єктом дослідження є процеси інноваційного розвитку і форми їх прояву на вітчизняних підприємствах. Предмет дослідження – юридично незалежні підприємства, які розвиваються інноваційно, здійснюючи інноваційну діяльність як основну господарську діяльність.

У філософському енциклопедичному словнику "розвиток – це незворотні, спрямовані, закономірні зміни матеріальних й ідеальних об'єктів" [2]. В. Ляшенко, В. Стадник, Ю. Філіпов, Т. Авдєєва пов'язують поняття "економічний розвиток" із процесами змін, зростання, поліпшень, які "підвищують ступінь організованості економічної системи" [3]. О. Тридід, Е. Коротков, Н. Масленнікова розглядають економічний розвиток як загальний принцип існування будь-якої соціально-економічної системи. Результатом вивчення наукових здобутків М. Портера, М. Калецьки, М. Афанасьєва, А. Гриньова, С. Ілляшенко, О. Трифілової є рисунок, який увібрав та конкретизував сучасні наукові уявлення щодо ідентифікації напрямку економічного зростання за динамікою економічного ефекту і визначення виду економічного розвитку за критерієм ефективності, а також типу економічного розвитку підприємства залежно від ставлення керівництва до змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Комплексність подання вказаних класифікаційних ознак на рисунку дозволяє охарактеризувати тенденції діяльності комерційної організації.

Р. Ансофф, М. Афанасьєв, І. Колєнський зауважують, що економічний розвиток супроводжується економічним зростанням, і доводять розподіл даних понять стосовно господарської діяльності економічної системи. Економічне зростання підприємства полягає у "збільшенні об'ємів товарів і послуг, створених за певний період" [4].

Математично описується приростом фактичного економічного ефекту за досліджуваній проміжок часу (блок 3 рисунку). Економічний розвиток – це сукупність послідовних і цілеспрямованих якісних змін економічної системи, які відбуваються в міру кількісного економічного зростання. Якщо дані зміни відповідають цілям господарювання підприємства, то економічний розвиток є ефективним. Згідно з роботами М. Кизима, В. Забродського, А. Харіна, ефективний розвиток економіко-виробничих систем – це процес їхнього переходу в якісно новий стан "за рахунок нагромадження кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури" [3]. Економічний розвиток підприємства характеризується показником економічної ефективності діяльності підприємства, досягнутою до моменту часу, що вивчається. Нульове або негативне значення економічної ефективності сигналізує про беззбитковий (блок 7 рисунку) або збитковий (блок 6 рисунку) неефективний розвиток суб'єкта господарювання. Позитивне значення економічної ефективності за умови фіксованого економічного зростання свідчить про прибутковий ефективний розвиток підприємства (блоки 8, 10 рисунку). Н. Масленнікова, А. Большакова вказують, що динаміка ефективності господарської діяльності є джерелом інформації про напрямок економічного зростання підприємства. Екстенсивний (регресивний) напрямок передбачає залучення до виробництва додаткових ресурсів. Математично описується більшим приростом витрат щодо приросту результату. Інтенсивне (прогресивне) економічне зростання досягається завдяки більш ефективному використанню того ж об'єму ресурсів. Характеризується меншим приростом витрат щодо приросту результату. Відокремлення напрямків економічного зростання кореспондує із класифікацією видів економічного розвитку. За М. Портером, економічний розвиток може відбуватися на основі виробничих факторів, інвестицій й інноваційної діяльності. Історично зазначені форми забезпечення економічного розвитку змінювали одна одну та відповідали етапам розвитку суспільства і цивілізації. Грунтуючись на наукових досягненнях М. Портера, вітчизняні вчені (Е. Забарна, А. Гриньов, В. Стадник, О. Князь, Г. Висоцький) класифікують екстенсивний, інтенсивний, інноваційний розвиток економічних систем.

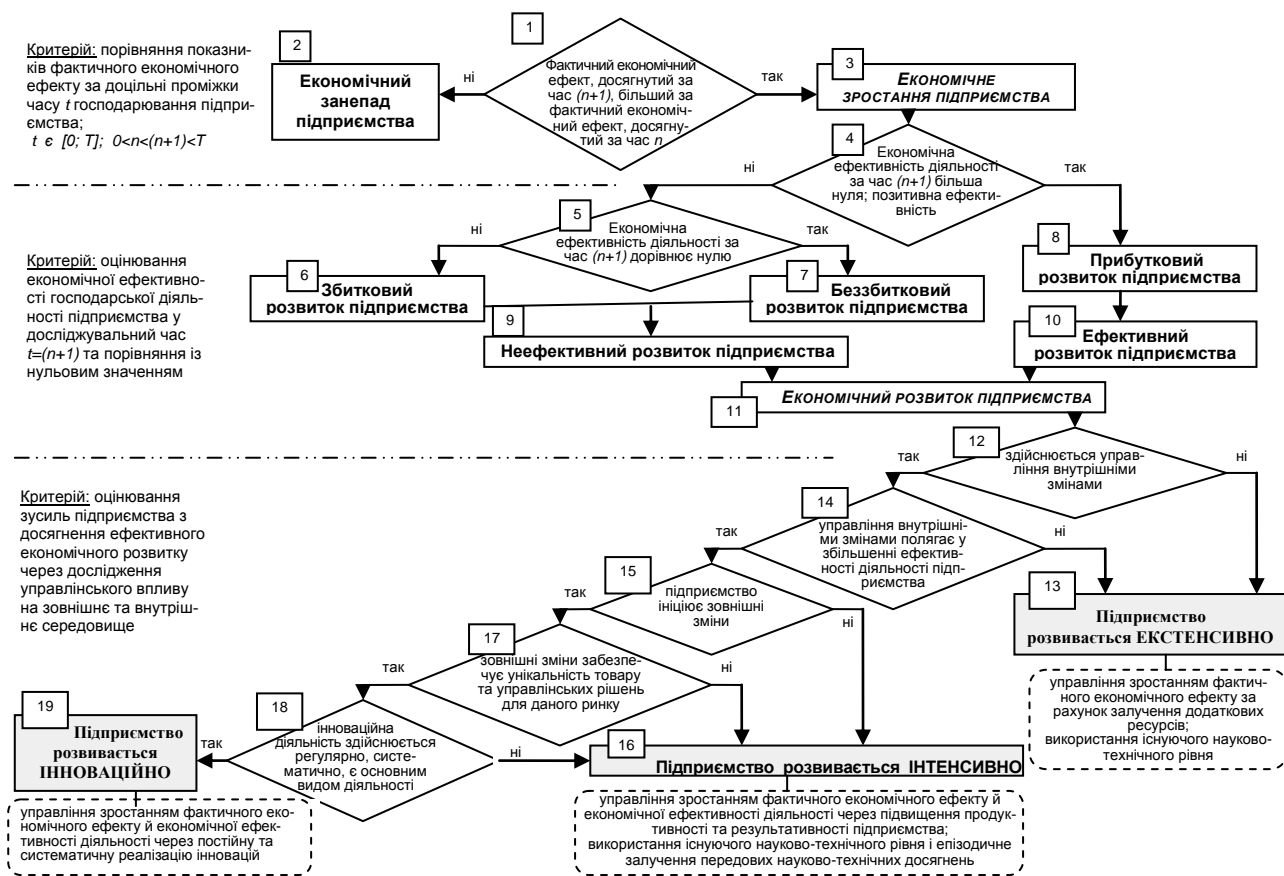

Рис. Визначення виду розвитку підприємства шляхом оцінювання динаміки економічного ефекту й економічної ефективності за досліджуваній час, а також відношення підприємства до змін внутрішнього та зовнішнього середовищ

Підприємство розвивається екстенсивно, якщо управління внутрішніми змінами не націлено на досягнення більшої ефективності діяльності або не здійснюється (блоки 12 – 14 рисунку). Управлінські дії спрямовані тільки на максимізацію фактичного економічного ефекту. Інтенсивний розвиток підприємства характеризується управлінським впливом на максимізацію як економічного ефекту, так і економічної ефективності господарювання (блоки 14 – 18 рисунку). Умовою досягнення інтенсивності розвитку є залучення прогресивних науково-технічних досягнень. Епізодично суб'єкт господарювання може здійснювати інноваційну діяльність, спрямовану на разове поліпшення продуктивності. Особливість інноваційного розвитку полягає в можливості цілеспрямовано викликати не тільки внутрішні зміни економічної системи, але й зовнішні зміни. Фактором впливу на зовнішнє середовище підприємства є унікальність систематичних нововведень (блоки 18, 20 рисунку). Успішно реалізовані інновації забезпечують конкурентні переваги у зв'язку з відсутністю аналогів у конкурентів, формують новий попит, устанавлюють нові галузеві стандарти та дозволяють підприємству здійснювати наступальні дії на ринку. Дані твердження погоджуються з теорією життєвого циклу організації, відповідно до якої збільшити ліміт існування підприємства можна в результаті систематичної інноваційної діяльності, яка забезпечує конкурентоспроможність. М. Йохна, Ю. Шльонов, О. Ніколаєв, Т. Васильєва, О. Діденко, А. Епіфанов довели, що інноваційний розвиток втілює безперервний ланцюг реалізованих нововведень і здійснюється завдяки нарощуванню інноваційного потенціалу. За словами Ф. Янсена, "інновації – це магістральний шлях, який забезпечує постійне зростання і процвітання компанії" [5]. Дане твердження за сучасних тенденцій "нової економіки" є аксіомою й основою прийняття рішень як для окремих

суб'єктів господарської діяльності, так і для державних органів, які формують правове поле українського ринку. Інноваційна діяльність невід'ємно пов'язана з науково-технічним прогресом і формує умови для цілеспрямованого переходу економічної системи мікро- або макrorівня до нового рівноважного стану. Перспективний цільовий стан рівноваги характеризується порівняно з попереднім більшими показниками ефекту й ефективності діяльності, істотним поліпшенням усіх аспектів господарювання, розширенням ресурсних і виробничих можливостей. Рівноважні стани системи – це рівні розвитку. Поступальний рух від рівня до рівня становить процес розвитку. Проходження етапів життєвого циклу свідчить про розвиток суб'єкта господарювання. У межах кожного етапу підприємство може досягати різних рівнів розвитку. Таким чином, зміст інноваційного типу розвитку підприємства полягає в незворотних закономірних змінах зовнішнього й внутрішнього середовища підприємства, які цілеспрямовано ініціюються управлінськими діями його керівництва, ґрунтуються на унікальності систематичних нововведень, направлені на максимізацію сукупного ефекту і показників ефективності господарської діяльності та на цілеспрямоване досягнення на цій основі більш високого рівня розвитку.

Необхідність інноваційної активності сучасних підприємств концептуально доведена представниками еволюційної теорії організації (Й. Шумпетер, С. Вінтер, Р. Нельсон, Г. Саймон) та теорії життєвого циклу організації (І. Адісес, О. Кондратюк, О. Ареф'єва). Еволюційна модель П. Болуїна і Т. Кумпе базується на матеріалах статистичних спостережень у США і містить такі висновки. Компанії в період 50 – 90-х рр. XX ст. змінювалися відповідно до мінливих вимог ринку за такою послідовністю: 1) ефективна компанія (1960-і рр.); 2) компанія, яка забезпечує високу якість (1970-і рр.); 3) гнучка

компанія (1980-і рр.); 4) інноваційна компанія (з 1990-х рр.) [5]. Таким чином, в умовах лібералізації й глобалізації світового господарства, жорсткості конкуренції, формування "нової економіки" постіндустріального суспільства ринкові позиції лідера належать інноваційним підприємствам.

Виходячи з досліджень О. Михайловської, В. Чиговської, О. Таряника, В. Зянько, В. Новицького, вітчизняні підприємства демонструють низьку інноваційну активність з таких причин: становлення правового поля, наявність альтернативних менш ризикових способів ведення бізнесу, відсутність інвестицій. Результати щорічних національних конкурсів інновацій свідчать про високий науковий потенціал України [6]. Наступним етапом повинна стати ефективна комерціалізація нових ідей. Незаперечною є думка Ф. Янсена, Є. Мазур, О. Ільїнкової, В. Бабаєвської, І. Галиці, І. Лебедевої, І. Брикової про необхідність становлення інноваційного підприємництва з метою прогресивного розвитку економіки країни.

Згідно зі ст. 62 ГКУ, "підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних й особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності" [7] у порядку, передбаченому національним законодавством. Підприємство є формою створення юридичної особи (ст. 83 ЦКУ) [8]. Згідно зі ст. 80 ЦКУ, юридична особа – це організація, створена й зареєстрована у встановленому законом порядку [8]. У даній роботі досліджуються юридично незалежні підприємства, які здійснюють регулярну й постійну інноваційну діяльність, що забезпечує основну частку доходу і тому є основним видом господарської діяльності. Інноваційна складова гарантує відповідність продукції підприємства реаліям науково-технічного прогресу. Відповідно до еволюційної теорії та теорії життєвого циклу, систематичні нововведення дозволяють здійснювати перехід підприємства у своєму розвитку до нового рівноважного стану. Пропонується теоретично об'єднати суб'єктів господарювання зазначених характеристик поняттям "підприємства інноваційного типу розвитку". Дана пропозиція продовжує ідеї М. Калецьки, М. Портера, М. Афанасьєва, А. Гриньова, С. Ілляшенко, О. Трифілової про існування групи мікроекономічних систем, які забезпечують собі економічне зростання і розвиток через постійне ініціювання інноваційних змін, що систематично обновлюють асортимент продукції та саму господарську систему.

Поняття "організація" ширше за поняття "юридична особа", яке у свою чергу ширше за поняття "підприємство". Відповідно, множина організацій, що здійснюють інноваційну діяльність, містить у собі множину юридичних осіб, які здійснюють інноваційну діяльність, що вбирає множину підприємств, зайнятих нововведеннями. Зазначена термінологічна послідовність спричиняє багаторівневість наукових досліджень інноваційного розвитку економічних систем. П. Друкер, К. Менар, Р. Хол, Б. Мільнер, К. Фрайлінгер, І. Фішер розробили теоретичні основи розвитку інноваційної організації. Я. Жаліло, Я. Базилюк, І. Галиця, В. Стадник застосовують поняття "інноватор" для опису сукупності фізичних та юридичних осіб, які генерують нововведення. Наукову працю А. Гриньова, В. Колоколова, О. Трифілової, А. Кабанова, О. Ястремської, М. Афанасьєва, Л. Мірошник присвячено дослідженню підприємств, зайнятих інноваційною діяльністю.

Р. Фатхутдинов, І. Азоев, А. Харін пропонують широкий спектр класифікацій підприємств, що здійснюють комерціалізацію нових знань у різних формах і масштабах: за спеціалізацією, видом науково-технічної продукції, галуззю знань, ступенем охоплення життєвого циклу інновації та ін. І. Галиця відокремлює незалежних юридичних осіб-інноваторів й автономних інноваторів, які є підрозділами корпорацій. Е. Мазур класифікує малі інноваційні підприємства на незалежні, інтегровані в структуру великого підприємства та такі, що працюють за замовленням. О. Трийдіт описує моделі інноваційного підприємництва за способом організації інноваційного процесу. Є прогресивною класифікація, запропонована консульта-

ційною фірмою "Артур Д. Літл". У множині ринкових суб'єктів відособлено статичні фірми як організації, які не включено до систематичних інновацій, але які здатні мати стабільну ринкову позицію за збереження існуючих умов. Інноваційні фірми здатні генерувати та комерціалізувати нововведення.

Таким чином, наукова література не містить визначення поняття "підприємство інноваційного типу розвитку". Близьким є поняття "інноваційне підприємство" як різновид інноваційної організації. Існуючі класифікації організацій, зайнятих інноваційною діяльністю, не відокремлюють групи підприємств інноваційного типу розвитку.

За К. Менаром, особливість інноваційної організації полягає в ефективному використанні будь-яких факторів зміни зовнішнього середовища на свою користь. Інноваційне підприємство на одному ринку зі статичним захоплює лідируючі позиції. Вивчення робіт Н. Масленнікової, Б. Мільнера, К. Менара, Р. Хола, Л. Мірошник й інших учених дозволяє виділити визначні риси сучасного інноваційного підприємства:

1) ідейний зміст діяльності: ринкова перевага через перетворення зовнішніх і внутрішніх змін на нові можливості за допомогою систематичної інноваційної активності;

2) інноваційна діяльність – засіб постійного формування нових переваг, які важко піддаються (або не піддаються) імітуванню конкурентами; здійснюється своєчасна відмова від переваг, які вичерпали себе;

3) можливість цілеспрямовано продукувати як внутрішні, так і зовнішні зміни й управляти ними;

4) інноваційна діяльність здійснюється регулярно, перебуває поза межами окремого проекту, розрахована на тривалу перспективу;

5) упровадження інновацій спрямоване на корпоративний розвиток підприємства в цілому, а не ототожнюється з функціональним управлінням окремими напрямками діяльності;

6) основна властивість інноваційного підприємства – гнучкість за допомогою використання всіх можливих механізмів пристосування;

7) функції управління охоплюють не тільки економічний, але й інформаційно-інтелектуальний аспект господарської діяльності;

8) інноваційне підприємство має можливість одержання та використання синергетичних ефектів.

Таким чином, у науковій літературі поширене положення, що інноваційно розвиваються винятково інноваційні організації, у тому числі підприємства. За визначенням консультативної фірми "Артур Д. Літл", статичні підприємства слідує екстенсивному або інтенсивному типу розвитку. Частина статичних підприємств, які розвиваються інтенсивно, епізодично реалізує інновації. Інноваційні підприємства трактуються як більш досконала форма господарювання, цільова модель для національних суб'єктів господарювання. Завдання даного дослідження є розкриття механізмів досягнення статичними підприємствами України, які інтенсивно розвиваються, даної прогресивної моделі. Запропонований підхід розширює область дослідження суб'єктів господарювання, що розвиваються інноваційно. ПІТР по мірі проходження рівнів розвитку трансформуються на інноваційні підприємства, поступово вбираючи усі властиві їм риси. У. Абернати й Д. Уттербек довели положення про перетворення вигляду галузей промисловості із часом під впливом інноваційних процесів. Сутність поняття "підприємство інноваційного типу розвитку" засновано на ідеї про динамічне перетворення підприємств зі статичних на інноваційні. Роботи І. Адзієса, О. Ареф'євої, Т. Волкової містять сучасні наукові уявлення про періодизацію життєвого циклу підприємства (ЖЦП). Організації протягом існування перетерплюють ряд закономірних послідовних змін функціонування внутрішнього середовища й взаємодії із зовнішнім середовищем. Виявлення часових інтервалів даних типових узгоджених змін визначає такі етапи ЖЦП: зародження, підйом, зміцнення, розквіт, зрілість, старіння, припинення діяльності. Причиною інноваційної активності підприємства є прагнення керівництва втриматися на стадії розквіту або зрілості та віддалити час старіння. Більш ефективним за разові нововведення є перехід до інноваційного типу розвитку.

Існують два варіанти виникнення ПІТР. По-перше, створення статичних підприємств, які інтенсивно розвиваються, на ПІТР під впливом зовнішніх факторів (світових технологічних інновацій, інформатизації, глобалізації світового господарства) і внутрішніх (бажання забезпечити конкурентоспроможність, оновити виробництво, уникнути спаду). По-друге, за наявності в суспільстві нових ідей виникають підприємства, націлені на їх комерціалізацію. Після успішної реалізації певного нововведення такі підприємства можуть припинити діяльність, залишитися на ринку як статичні або модифікуватися в ПІТР.

Пропонується розділяти множину вперше створених підприємств, інноваційна діяльність яких є основною, за такими ознаками. По-перше, залежно від ініціатора створення та функціонування ПІТР як юридично самостійної особи слід виділити: 1) незалежні підприємства, що виникли з ініціативи керівників або засновників та є абсолютно незалежними від інших ринкових структур; 2) самостійні юридичні особи, які організовані завдяки певному замовникові і перебувають із ним у відносинах тривалого співробітництва; 3) самостійні юридичні особи, створені з ініціативи й за підтримкою великої компанії без ведення спільної діяльності як незалежні "бізнес-одиниці" з метою розробки й апробування в ринковому середовищі нововведень. Представники двох останніх класифікаційних груп є підприємствами інноваційного типу розвитку за

умови, що їх діяльність не підпорядковано реалізації конкретного інноваційного проекту, а розраховано на довгострокову перспективу. По-друге, ПІТР доцільно групувати залежно від умов фінансування та наявності зовнішньої підтримки, оскільки інвестиції є основним чинником високоризикованої інноваційної діяльності. Крім підтримки головної компанії або замовника нововведення, ПІТР в Україні можуть розраховувати на допомогу держави. Законодавчо передбачено можливість функціонування вперше створених інноваційних підприємств у межах "бізнес-інкубаторів" при технопарках [9]. Можливі інші форми державної підтримки через регіональні центри інноваційного розвитку, створені згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.05.2007 р. №255-р [10]. Передбачено "механізм програмно-цільового фінансування на конкурсній основі науково-технічних програм й окремих розробок" [10], наукова й інформаційно-консалтингова допомога. На основі двох запропонованих класифікацій підприємств, основна діяльність яких — інноваційна, автори розробили матрицю видів підприємств інноваційного типу розвитку (таблиця). Відповідно до матриці, можна відокремити вісім груп ПІТР залежно від зовнішніх умов їхнього функціонування.

Таблиця

Матриця видів новостворених підприємств інноваційного типу розвитку (ПІТР) в Україні

Групи ПІТР	Умови фінансування і наявність зовнішньої підтримки			
	Немає зовнішньої підтримки; рівні конкурентні умови з іншими суб'єктами ринку	Державна підтримка		Спонсорування і підтримка замовником інновації — головною компанією або стороннім ринковим суб'єктом
Розвиток у межах бізнес-інкубаторів при технопарках; лише новостворені підприємства		Різні державні форми підтримки (вільні економічні зони, фінансування з фондів, пільгове оподаткування)		
Незалежні юридичні особи, не виконують певного замовлення	В1. Незалежні ПІТР із самостійною організацією ресурсного забезпечення	В2. Незалежні ПІТР, що розвиваються у межах бізнес-інкубатора	В3. Незалежні ПІТР з іншими формами державної підтримки	X
Самостійні юридичні особи, які працюють за замовленням	X	В4. Юридично самостійні ПІТР, які працюють на замовлення і розвиваються у межах бізнес-інкубатора	В5. Юридично самостійні ПІТР, які працюють на замовлення і користуються різними формами державної підтримки	В6. Юридично самостійні ПІТР, яким забезпечує фінансову підтримку та ринок збуту замовник інновації
Самостійні юридичні особи, які створено за підтримки головних компаній без ведення спільної діяльності для комерціалізації інновації (незалежні "бізнес-одиниці")	X	X	В7. Юридично самостійні ПІТР, що отримують фінансову, інформаційно-консультаційну підтримку головної компанії та користуються різними формами державної підтримки	В8. Юридично самостійні ПІТР, яких всебічно підтримує головна компанія без ведення спільної діяльності

Автори визначають підприємство інноваційного типу розвитку (ПІТР) таким чином – це комерційна юридично незалежна організація, яка забезпечує досягнення більш високих рівнів розвитку, управляючи змінами зовнішнього та внутрішнього середовищ за допомогою здійснення інноваційної діяльності як основної господарської діяльності. Як приклад ПІТР в Україні можна навести такі підприємства: інноваційна фірма "Валео" (Київ), ТОВ "Інноваційна фірма "Грам" (Донецьк), інноваційна фірма "Хінфід" (Херсон), ТОВ "Інноваційна фірма "Діатек" (Запоріжжя), приватне підприємство "Техресурс" (Донецьк), проектно-інноваційне підприємство "Кріал" (Одеса).

Наукова новизна роботи полягає в наступному. Запропоновано поняття "підприємство інноваційного типу розвитку", яке, по-перше, увібрало сучасні наукові уявлення щодо підприємства-лідера світової "нової економіки", по-друге, конкретизувало застосування прийнятого в економічній науці поняття "інноваційний тип розвитку" до мікроекономічних систем, по-третє, визначило множину прогресивних підприємств України, інвестиційна підтримка яких забезпечить найбільший

загальнодержавний економічний та суспільний ефект. Подальша наукова робота буде присвячена виявленню механізмів ефективного управління господарською діяльністю підприємств інноваційного типу розвитку.

Література: 1. Федорович Р. В. Моделі, чинники та умови інноваційного розвитку / Р. В. Федорович // Управління розвитком. – 2005. — № 3. — С. 28–30. 2. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: И. Л. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Коваль, В. Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1989. 3. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства : монографія / О. М. Тридід. — Харків : Вид. ХДЕУ, 2002. — 364 с. 4. Харин А. А. Управление инновациями : в 3-х кн. Кн 1. Основы организации инновационных процессов : учебн. пособ. / А. А. Харин, И. Л. Коленский ; [под ред. Ю. В. Шленова. – М. : Высшая. Школа, 2003. – 252 с. 5. Янсен Ф. Эпоха инноваций: Как заниматься бизнесом творчески постоянно, а не от слу-